

Ольга Іванків – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економіки та безпеки підприємства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Діагностика загрози економічній безпеці підприємства й напрями їх нівелювання в умовах євроінтеграційних процесів

У статті досліджено систему економічної безпеки підприємств України та здійснено спробу пошуку способів зниження загроз їхній діяльності в умовах євроінтеграції. Ідентифіковано можливі загрози економічній безпеці підприємств у процесі взаємодії з постачальниками, споживачами, конкурентами та органами державного управління. Запропоновано способи забезпечення економічної безпеки для підприємств щодо кожного суб'єкта взаємодії.

Ключові слова: безпека, економічна безпека підприємства, ризики, загрози економічній безпеці підприємства, євроінтеграція.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасних умовах господарювання під час формування ринкової економіки, в умовах глобалізації ринку в цілому, євроінтеграційних процесів в Україні, а також у зв'язку з ослабленням системи тотального державного контролю за її станом значно зріс як кількісний, так і якісний стан загроз економічній безпеці підприємств України. На жаль, сучасні наукові економічні дослідження не дають цілісного уявлення про безпечний розвиток бізнесу. Зокрема, практично відсутнє уявлення про характер функціонування системи забезпечення економічної безпеки підприємства в умовах євроінтеграції та глобалізації бізнесу в цілому. Тому систематизація знань у цьому напрямі дасть змогу визначити комплексні економічні суперечності процесу забезпечення економічної безпеки підприємства та способи їх вирішення, а отримані результати – використовувати в теорії й практиці діяльності щодо нівелювання зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці підприємства. Нині проблема забезпечення економічної безпеки підприємства виходить на передній план, оскільки від її розв'язання залежить економічне зростання підприємства. Тому нормальне функціонування підприємств в сучасних умовах господарювання вимагає все кращого підходу в управлінні.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Вагома теоретико-методологічна база дослідження системи економічної безпеки держави – праці таких учених, як П. Друкер, К. Макконнелл, П. Самуельсон, А. Сміт, Й. Шумпетер та ін. Систему економічної безпеки розглянуто в наукових розвідках таких вітчизняних дослідників, як В. Андрійчук, О. Барановський, А. Гальчинський, Т. Клебанова, О. Малиновська, А. Мокій, В. Мунтіян, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Шлемко й ін. Проте, попри вагомий їхній доробок, існує об'єктивна потреба глибшого вивчення сутності системи економічної безпеки підприємств України, а також дослідження умов зменшення загроз діяльності вітчизняних підприємств в умовах євроінтеграційних процесів.

Мета статті – розгляд системи економічної безпеки підприємств України та пошук способів зниження загроз їхній діяльності в умовах євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Безпосередньо під загрозою економічної безпеки підприємства ми розуміємо сукупність факторів та умов, що створюють небезпеку для нормального функціонування господарюючих суб'єктів відповідно до їхніх цілей і завдань. Сьогодні в літературі існує багато визначень зі схожим змістом: «загроза економічній безпеці підприємства», «загроза безпеці підприємництва», «загроза безпеці підприємства».

Загрози стабільності й життєздатності підприємства залежно від джерела виникнення поділяють на об'єктивні та суб'єктивні. Об'єктивні виникають без участі і мимо волі підприємства або його працівників, незалежно від прийнятих рішень та дій керівників. Наприклад, стан фінансових й економічних відносин у країні та за кордоном, наукові відкриття, форс-мажорні обставини тощо. Їх потрібно розпізнавати й обов'язково враховувати в управлінських рішеннях.

Суб'єктивні ж загрози породжені, зазвичай, навмисними або ненавмисними діями людей, а також різних органів та організацій, уключаючи, на жаль, нерідко державні, які за статусом зобов'язані сприяти економічній безпеці підприємства [5].

Загрози економічній безпеці можна класифікувати на основі таких ознак: можливість прогнозування, джерело виникнення, можливість запобігання, відкритість, природа виникнення, величина збитку, наслідки й ступінь імовірності виникнення, за масштабом виникнення.

За ступенем імовірності виникнення пропонуємо виокремлювати неймовірні загрози, відсоток можливості настання яких практично дорівнює нулю; малоімовірні – ті, можливість настання яких також дуже низька; імовірні – реальні загрози господарюючому суб'єкту; дуже ймовірні – настання котрих практично неминуче; цілком імовірні – найбільш близькі до реалізації.

За масштабом виникнення пропонуємо виділяти точкові, локальні та загальні. Масштаб настання таких загроз може залежати від того, внутрішні чи зовнішні вони, а також від політики підприємства, оскільки локальні й точкові найчастіше виникають через певних осіб або групу осіб.

Залежно від можливості прогнозування виокремлюють передбачувані загрози, які можна передбачити, а також непередбачувані. До перших відносять ті, що, зазвичай, виникають в умовах, відомих із досвіду господарської діяльності, своєчасно виявлені й узагальнені економічною наукою. Непередбачувані – ті, які виникають раптово, несподівано. Вони пов'язані з непередбачуваними діями зовнішніх учасників економічних відносин, зі зміною правового поля, деформацією соціально-економічної або політичної ситуації, форс-мажорними обставинами (аварії, стихійні лиха) тощо. Отже, передусім важливо своєчасно виявити ці загрози та послабити їхній негативний вплив.

Залежно від можливості запобігання виокремлюють загрози форс-мажорні й типові. Перші відрізняються непереборністю впливу (війни, катастрофи, надзвичайні лиха, що змушують вирішувати й діяти всупереч намірам). Другі – можуть бути передбачені своєчасними та правильними заходами.

За ступенем імовірності реалізації загроз фахівці відзначають реальні загрози, що вже впливають на господарюючого суб'єкта, й потенційні, які можуть реалізуватись або ж не реалізуватись, залежно від ужитих захисних дій.

Пропонуємо також розділити всі загрози на загальні та локальні, залежно від поширення наслідків їх впливу.

Залежно від величини втрат або шкоди, до яких може призвести дія деструктивного чинника, загрози поділяють на ті, що викликають труднощі, значні й катастрофічні.

За можливістю виявлення всі деструктивні фактори пропонуємо поділити на видимі чи приховані, тобто реально наявні та латентні, або приховані, – ті, які важко виявляються. Вони можуть проявитися раптово, тому захист від них потребує прийняття термінових рішень, додаткових зусиль і коштів.

Отже, існує велика різноманітність загроз економічній безпеці підприємства. Торкнемося лише деяких із них, найбільш вагомих для підприємств України в сучасних умовах господарювання та в умовах євроінтеграційних процесів. У ролі основного критерію пропонуємо використати поділ загроз на зовнішні й внутрішні.

Практично всі внутрішні загрози мають реальний характер. Із зовнішніх загроз до таких належать цілеспрямовані дії злочинців, що включають і порушення функціонування зовнішніх систем. Порушення технологічного характеру, а також надзвичайні події некримінального характеру – потенційні джерела загроз. Запобігання та нівелювання загроз економічній безпеці підприємства становить головний зміст економічної безпеки.

До основних внутрішніх загроз, зазвичай, відносять [3; 6]:

- низький професійний рівень керівництва підприємства;
- порушення трудової дисципліни;
- перевищення повноважень керівниками;
- вибір ненадійних партнерів й інвесторів;
- відтік кваліфікованих кадрів;
- низьку компетентність кадрів;
- порушення режиму збереження комерційної таємниці;
- аварії, пожежі, вибухи;
- перебої в енерго-, водо- та теплопостачанні;
- вихід із ладу комп'ютерної техніки;
- істотні упущення як у тактичному, так і в стратегічному плануванні;
- високий віковий рівень основних фондів;
- низький технічний і технологічний рівні виробництва;
- відсутність ефективної системи впровадження інновацій на промислових підприємствах;

- наявність величезної кількості документації та погоджень;
- унаслідок зношеності обладнання підвищення матеріалоємності й енергоємності продукції, зниження продуктивності праці, зростання травматизму на промислових підприємствах;
- мало уваги приділяється організаційній та в т. ч. корпоративній культурі;
- відсутність системи виявлення й вирішення конфліктних ситуацій;
- відсутність ефективної системи планування на всіх рівнях;
- зниження професійно-кваліфікаційного рівня кадрів;
- низька привабливість робітничих професій, пов'язана з низькою заробітною платою, важкими умовами праці, та відсутність чіткої системи кар'єрного зростання;
- недоступність для промислових підприємств кредитних ресурсів.

На нашу думку, на підприємстві головною загрозою економічній безпеці є, насамперед, топ-менеджмент підприємства. Вище керівництво формує принципи, систему норм, правил підбору персоналу, організаційну структуру, корпоративний кодекс. Проте складність полягає в тому, що причина значної частоти загроз такого характеру – це психологічна й професійна некомпетентність керівників, менеджерів чи їхня невідповідність професійно важливим вимогам. У нашій країні багато керівників підприємств не мають спеціальної освіти у сфері управління й отримали посади в результаті спірної приватизації, будучи власниками або співвласниками підприємств. На жаль, у нашій країні ще досі дуже сильні родинні зв'язки та «телефонне право», які не найкраще відображаються на результатах роботи персоналу й на психологічному кліматі в колективі.

У процесі психологічних досліджень установлено, що більшість людей хочуть працювати добре. Проте те, як вони працюють насправді, залежить від керівника. На жаль, дуже часто можна побачити підприємства, у яких персонал працює не завдяки керівництву, а всупереч йому. Некомпетентні керівники руйнують навіть ті залишки мотивації, які були присутні у співробітників на момент найму на роботу [4].

До зовнішніх загроз економічній безпеці потрібно насамперед віднести:

- несприятливу зміну політичної ситуації;
- зміну законодавства, що впливає на умови господарської діяльності;
- макроекономічні потрясіння (економічні кризи, порушення виробничих зв'язків, інфляція, утрата ринків сировини, матеріалів, енергоносіїв, товарів тощо);
- протиправні дії кримінальних структур;
- використання недобросовісної конкуренції;
- промислово-економічне шпигунство;
- залякування, шантаж і фізичний вплив на керівників та членів їхніх сімей;
- розкрадання матеріальних засобів;
- недобросовісну конкуренцію;
- зараження комп'ютерних систем підприємства різними вірусами;
- протизаконні фінансові операції;
- надзвичайні ситуації природного й технічного характеру;
- несанкціонований доступ конкурентів до конфіденційної інформації;
- крадіжки фінансових коштів і цінностей;
- шахрайство;
- пошкодження будівель, приміщень.

До інших зовнішніх чинників, що впливають на результати господарської діяльності, відносять:

- політичну й економічну ситуацію в країні та регіоні для підприємницької сфери;
- наявність місцевих сировинних й енергетичних ресурсів;
- розвиток транспортних та інших комунікацій;
- наповнюваність ринку;
- стан конкурентів;
- наявність вільних трудових ресурсів і рівень їхньої професійної підготовки;
- рівень життя населення та стан його платоспроможності;
- криміналізацію економіки тощо.

Звичайно, поділ загроз на внутрішні й зовнішні досить умовний, особливо в умовах глобалізації всіх економічних, політичних, технічних та технологічних процесів. Найчастіше підприємство не уявляє,

якими внутрішніми ресурсами й потенціалом воно володіє. Постійно всі сили більшості керівників спрямовані на боротьбу із зовнішніми загрозами, забуваючи про те, що найбільш руйнівними можуть бути внутрішні сили. Тому дуже важливо визначити, що всередині підприємства є потенційно небезпечним, а що може дати сильний поштовх до його розвитку. На нашу думку, в основі зниження внутрішніх загроз економічній безпеці підприємства й розкриття внутрішнього потенціалу перебуває ефективно працюючий персонал, лояльний до підприємства. Одним із головних джерел ефективного розвитку підприємства вважається колектив.

На нашу думку, формування економічної безпеки підприємств вимагає створення організаційно-економічних механізмів розвитку партнерських відносин із суб'єктами ринку та органами державного управління. У цьому аспекті підприємствам потрібно здійснювати постійний моніторинг і розробляти заходи, спрямовані на недопущення виникнення загроз у процесі взаємодії з різними суб'єктами ринку.

Ураховуючи вищевикладене, для підприємств ми пропонуємо здійснювати ідентифікацію загроз економічній безпеці підприємств у процесі взаємодії з різними суб'єктами господарювання (табл. 1).

Таблиця 1

**Ідентифікація загроз економічній безпеці підприємств у процесі взаємодії
із різними суб'єктами господарювання**

Суб'єкт господарювання	Ідентифікація загроз
Постачальники	Несвоєчасність поставок матеріальних ресурсів; розрив зв'язків; невиконання умов договору поставки; непередбачуване збільшення цін на товари та витрат на їх постачання; поставки неякісної продукції, яка не відповідає стандартам і нормам.
Споживачі	Зміна смаків, зниження платоспроможного попиту; об'єднання в групи з метою впливу на рівень цін; недосконалість законодавства щодо захисту прав споживача; поширення неправдивої інформації про підприємство, персонал, продукцію.
Конкуренти	Агресивна політика збільшення ринкової частки (у т. ч. за рахунок розвитку мережі збуту); недобросовісна конкурентна політика; демпінг цін; співпраця конкурентів з органами влади, спрямована на ускладнення доступу до споживчого ринку й господарських ресурсів для інших підприємств; переманювання персоналу; упровадження технічних інновацій; монополізація зв'язків із постачальниками.
Органи державного управління	Зміна чинного законодавства; корупційні дії; лояльність до окремих підприємств; непрозорість дозвільної системи; збільшення податкового тиску; підвищення мінімальної заробітної плати та відрахувань на соціальні заходи; уведення жорстких екологічних норм; погіршення умов амортизаційної політики; збільшення кількості перевірок тощо.

Виходячи із наведених у табл. 1 даних, нами ідентифіковано можливі загрози економічній безпеці підприємств у процесі взаємодії з постачальниками, споживачами, конкурентами та органами державного управління. Кожен суб'єкт взаємодії може нести відповідну загрозу, яка відображається на результатах господарської діяльності досліджуваних підприємств і їх подальшому розвитку.

Важливий аспект забезпечення економічної безпеки підприємств – їхні взаємини зі споживачами. На наше переконання, забезпеченню економічної безпеки підприємств у відносинах зі споживачами може сприяти уведення так званих CRM-систем (Customer Relationship Management System), які дають змогу покращити якість обслуговування покупців за рахунок отримання інформації від них про процес реалізації, товарний асортимент, цінові пропозиції, комунікації з персоналом тощо, а також збільшити

обсяги збуту, оптимізувати систему маркетингу, зберігати інформацію про споживачів й історію відносин із ними з метою покращення процесу реалізації та оцінки результатів діяльності.

Задля захисту бізнесу від внутрішніх загроз, розкриття та розвитку потенційних можливостей підприємства можемо запропонувати такі дії:

- створення ефективної системи управління персоналом, а не звичайне перейменування відділу кадрів;
- розробка індивідуального підходу до кожного співробітника;
- розробка під кожне робоче місце системи кар'єрного росту, яка б залежала від досягнень людини на роботі, а не від ступеня споріднення;
- розробка особливої програми підтримки молоді;
- підвищення мотивації матеріальними й нематеріальними способами;
- чітка система розподілів повноважень і кола обов'язків;
- створення системи допомоги в разі звільнення працівника у зв'язку зі скороченням штату;
- розроблення системи адаптації персоналу на підприємстві;
- створення системи формування кадрового резерву.

Підприємство може вкладати величезні суми грошей у забезпечення системи безпеки від зовнішніх загроз, захист комерційної таємниці в інформаційних системах, але занепасти внаслідок внутрішніх причин, наприклад некомпетентності вищого керівництва підприємства або через відсутність взаєморозуміння між колективом і керівництвом.

Із метою взаємодії підприємств із постачальниками основну увагу потрібно сконцентрувати на таких аспектах, як формування портфеля замовлень, визначення термінів та умов поставки, узгодження цінової політики, формування ефективних інформаційних каналів. На нашу думку, формування партнерських відносин при забезпеченні економічної безпеки підприємства з постачальниками може здійснюватися не через традиційне управління матеріальними ресурсами (організація, формування й управління портфелем замовлень), а за допомогою управління відносинами підприємств зі стратегічними постачальниками задля стимулювання їхньої перебудови під стратегічні та тактичні потреби фінансово-господарської діяльності. При цьому вибір постачальника в багатьох аспектах визначає стан і рівень економічної безпеки підприємств не лише в поточному періоді, а й у перспективі. Ми вважаємо, що підприємствам доцільно враховувати ризик погіршення фінансового стану постачальників у середньо- й довгостроковому періодах, який впливатиме на ефективність постачання матеріальних ресурсів (несвоєчасність поставок, непередбачуване збільшення цін на товари та витрат на їх постачання) як важливий технологічний етап виробництва, тому підприємствам потрібно здійснювати постійний моніторинг надійності постачальників.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ураховуючи ідентифіковані нами загрози, запропоновано способи забезпечення економічної безпеки для підприємств щодо кожного суб'єкта взаємодії. Євроінтеграційні процеси в Україні вимагають від керівників підприємств розробки не лише ринкової стратегії, а й стратегії безпеки, яка включає спеціальні програми захисту інтелектуальної власності та економічної безпеки. Ослаблення практично будь-якої складової частини інфраструктури підприємства безпосередньо відображається на його безпеці, тому процес управління підприємством перебуває в тісному взаємозв'язку з питаннями його безпеки.

Джерела та література

1. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. – К. : Лібра, 2003. – 280 с.
2. Ващекин Н. П. Безопасность предпринимательской деятельности / Н. П. Ващекин. – М. : Экономика, 2002. – 334 с.
3. Закон України «Про основи національної безпеки України» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 39. – Ст. 351.
4. Козлова А. Экономическая безопасность как явление и понятие / А. Козлова // Власть. – 2009. – № 1. – С. 14–17.
5. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : [монографія] / Т. Г. Васильців. – Львів : Арал, 2008. – 384 с.
6. Олейников Е. А. Экономическая и национальная безопасность / Е. А. Олейников. – М. : [б. и.], 2005.
7. Сенчагов В. К. Экономическая безопасность / В. Сенчагов. – М. : [б. и.], 2010.
8. Гончаренко Л. П. Экономическая и национальная безопасность / Л. П. Гончаренко. – М. : Экономика, 2007. – 543 с.

9. Паламарчук О. І. Класифікація загроз економічної безпеки підприємств : зб. наук. пр. Одес. держ. екон. ун-ту / Олександр Іванович Паламарчук. – Одеса : ОДЕУ, 1999. – Вип. 3. – С. 63–68.

Иванкив Ольга. Диагностика угроз экономической безопасности предприятия и направления их нивелирования в условиях интеграционных процессов. В статье исследуется система экономической безопасности предприятий Украины и предпринимается попытка поиска путей снижения угроз их деятельности в условиях евроинтеграции.

С целью защиты бизнеса от внутренних угроз, раскрытия и развития потенциальных возможностей предприятия предлагается создание эффективной системы управления персоналом, а не обычное переименование отдела кадров; разработка индивидуального подхода к каждому сотруднику; разработка под каждое рабочее место системы карьерного роста, которая бы зависела от достижений человека на работе, а не от степени родства; повышение мотивации материальными и нематериальными способами; создание системы формирования кадрового резерва.

Идентифицируются возможные угрозы экономической безопасности предприятий в процессе взаимодействия с поставщиками, потребителями, конкурентами и органами государственного управления. Доказано, что каждый субъект взаимодействия может нести соответствующую угрозу, которая отражается на результатах хозяйственной деятельности исследуемых предприятий и их дальнейшем развитии. Учитывая идентифицированные нами угрозы, предлагаются пути обеспечения экономической безопасности для предприятий по каждому субъекту взаимодействия.

Ключевые слова: безопасность, экономическая безопасность предприятия, риски, угрозы экономической безопасности предприятия, евроинтеграция.

Ivankiv Olga. Threats to Economic Security of the Enterprise and Directions of Leveling in Terms of European Integration Processes. In the article the economic safety system of Ukraine enterprises is investigated and attempted to find ways to reduce threats to their activities in terms of European integration.

To protect the business from internal threats, exposure and development potential it was offered for the company to create an effective system of personnel management, not simple renaming of staff; development of an individual approach to each employee; development at every job career system, which would depend on the achievements of the man at work, and not on the degree of kinship; increase motivation tangible and intangible ways; creating a system of formation of personnel reserve.

Identified possible threats to the economic security of enterprises in the process of interaction with suppliers, customers, competitors and the public administration. Investigated that each interaction can carry an appropriate threat that appears on the results of economic activity of the studied companies and their further development. Considering we identified threats, the ways of providing economic security for businesses on every subject interaction.

Key words: security, economic security, risks, threats to the economic security of enterprises, European integration.

УДК[338.36:621]:330.341.1(477)

Юлія Грудзевич – аспірант кафедри економіки та безпеки підприємства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Характеристика сучасного стану розвитку інноваційної діяльності на машинобудівних підприємствах України

У статті здійснено аналіз інноваційної діяльності машинобудівних підприємств України, досліджено динаміку інноваційної активності, напрямів та обсягів фінансування витрат на інноваційну діяльність, указано загальні тенденції запровадження інновацій за видами діяльності. Також проаналізовано ефективність інноваційних підприємств за умов реалізації рамкових програм, визначено основні перспективи розвитку інноваційної діяльності машинобудівних підприємств.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інноваційна активність, інтрапренерство, машинобудування, фінансування інноваційної діяльності, інвестиції.